

Šiauduva XIV a. – XV a. pradžioje

Vytenis Almonaitis

Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, Istorijos katedra,
V. Putvinskio g. 23–407, Kaunas
el. p. vytenis.almonaitis@vdu.lt

Anotacija. Šis straipsnis skiriamas ankstyvajai Šiauduvos istorijai. Jį rengiant taikyti analizės, sintezės, lyginamasis, geografinis ir retrogresyvinis chronologinis metodai. Tyrimo objektas nėra atsitiktinis, tai viena iš seniausių etninės Žemaitijos gyvenviečių, kurios vardu buvo vadinamas LDK Žemaičių seniūnijos administracinis padalinys – Šiauduvos valsčius. Straipsnyje nagrinėjamos gyvenvietės iškilimo šalia senesnio apylinkės centro – Laukuvos – aplinkybės. Kartu sprendžiamas svarbus lokalinei istorijai uždavinys – siekiama nustatyti pirmojo Šiauduvos paminėjimo rašytiniuose šaltiniuose datą. Taip pat aptariamas gyvenvietės statusas XIV a. – XV a. pradžioje.

Svarbiausi tyrimo rezultatai pateikti išvadose, kuriose konstatuojama, kad XIV a. iš Laukuvos apylinkės centro vaidmenį XIV a. perėmė Šiauduva. Labai didelė tikimybė, kad ši gyvenvietė pirmą kartą minima Vokiečių ordino akte, išduotame 1339 m. bėgliui iš Lietuvos Rusteikai. XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje Šiauduva buvo nedidelio savivaldos vieneto – kraštelio (valsčiuo) – centras.

Esminiai žodžiai: Šiauduva, Laukuva, Žemaitija, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, Vokiečių ordinas.

Abstract. This article explores the early history of Šiauduva, a small settlement, which is one of the oldest in the ethnic region of Samogitia. A small rural district (*valsčius*) of Samogitian eldership (*seniūnija*) of the Grand Duchy of Lithuania was also named after it. The circumstances under which Šiauduva arose near Laukuva, the older center of the area, are analysed. At the same time, the article addresses another important task – to determine the date of the first mention of Šiauduva in written sources. The settlement's status in the 14th century and in the beginning of the 15th century and the formation of Šiauduva rural district are discussed as well.

The research employed analysis and synthesis, comparative, geographical and retrogressive chronological methods. It showed that Šiauduva took over the role of the centre of the local area from Laukuva in the 14th century. Šiauduva was a centre of a small self-government unit in the

end of the 14th century and in the beginning of the 15th century. It can be stated with very high probability that the act issued by the German Order in 1339 to a fugitive, Rusteika, includes Šiauduva's first known mention in written historical sources.

Keywords: Šiauduva, Laukuva, Samogitia, Grand Duchy of Lithuania, Teutonic Order.

Įvadas

Šiauduvos gyvenvietė (oficialiai – kaimas) yra įsikūrusi apie 4–5 km į pietus nuo Laukuvos miestelio (Šilalės r.)¹. Nors seniai pastebėta, kad tai viena iš seniausių gyvenamųjų vietovių centrinėje Žemaitijoje, iki šiol Šiauduvos praeitis istorikų nebuvo išsamiau tiriama. Tiesa, literatūroje galima rasti apibendrinančio, enciklopedinio pobūdžio tekstų², Šiauduva dažnai minima Žemaitijos, Šilalės krašto ar Laukuvos apylinkių istorijos kontekste³. Vis dėlto atskiro darbo, skirto senajai Šiauduvos istorijai, iki šiol nebuvo. Siekiant užpildyti šią spragą, ir buvo rašomas šis straipsnis. Pagrindinis jame pristatomo tyrimo objektas – Šiauduvos gyvenvietė, o svarbiausias tikslas – išnagrinėti ir nuosekliai aptarti jos istorinę raidą nuo pirmojo paminėjimo šaltiniuose iki XV a. pradžios.

Šiame straipsnyje daugiausia nagrinėjami du šaltiniai: 1339 ir 1340 m. išduoti aktai, kurių tekstai publikuojami rinkinyje „Preussisches Urkundenbuch“⁴. Aišku, labai svarbūs ir kiti XIV a. pabaigos – XV a. pradžios šaltiniai, kuriuose minimas Šiauduvos vietovardis⁵. Tarp panaudotų istorikų tekstų išskirtini Alvydo Nikžentaicio ir Stiveno K. Rowelo (*Rowell*) darbai, kuriuose pirmą kartą buvo atkreiptas dėmesys į minėtąjį

¹ Lietuvos Respublikos topografinis žemėlapis. M 1:50 000. Šilalė 35-39/50-54. Sudarė Aerogeodezijos institutas, 2003.

² Tarybų Lietuvos enciklopedija. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, t. 4, p. 176; *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013, t. 23, p. 104.

³ Pavyzdžiui: BARANAUSKAS, Tomas. Lietuvos medinės pilys, rašytinių šaltinių duomenimis. Iš: *Lietuvos archeologija*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2003, t. 24, p. 59–60; SAVIŠČEVAS, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai 1409–1566 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 285–286 ir kt.; *Lietuvos dvarų sodybų atlasas. I. Šilalės rajono savivaldybė*. Sud. R. Butvilaitė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, p. 210–211.

⁴ *Preussisches Urkundenbuch*. Hrsg. von M. Hein. Marburg: N. G. Elwert Verlag, 1975, Band 3, Lieferung 1 (1335–1341), S. 179–180, 224.

⁵ *Scriptores rerum Prussicarum*. Hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1863, Band 2, S. 666; *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*. Ed. Z. Celichowski. Posnaniae: Sumptibus bibliothecae Kornicensis, 1892, t. 2, p. 100.

1339-ųjų metų aktą⁶. Taip pat rašant šį tekstą dažnai naudotas Janio Sprogio sudarytas XVI a. Žemaitijos vietovardžių žodynas⁷.

Prieš pradėdant nagrinėti Šiauduvos istoriją XIV–XV a., verta apžvelgti dar senesnę šių vietų praeitį. Taigi XIII a. šiose apylinkėse gyvavo atskiras valdymo vienetas – Laukuvos kraštas (valsčius). Prie Laukuvos, Treigiuose, yra nemažas, gerai įtvirtintas piliakalnis, ant kurio greičiausiai stovėjo Laukuvos pilis – krašto gynybinis ir valdymo centras⁸. Istoriko Edvardo Gudavičiaus nuomone, Laukuvos apylinkės įėjo į, tikėtina, netolimuose Tveruose rezidavusio žemaičių kunigaikščio Vykinto valdas⁹. Matyt, joms galima priskirti ir Šiauduvą. Gal todėl, kad tai nebuvo jo domenas, karalius Mindaugas 1253 m. pusę Laukuvos krašto kartu su kitomis žemėmis už paramą krikštijant Lietuvą užrašė Livonijos ordinui. Donacinis aktas pakartotas 1257 m.¹⁰ Antrąją Laukuvos dalį 1254-aisiais valdovas paskyrė Lietuvos vyskupui Kristijonui¹¹. Matyt, minėtieji šeiminkai Laukuvos valdyti nė nepradėjo, nes netrukus Lietuva krikšto atsisakė.

Po šių įvykių Laukuvos krašto istorinėje raidoje įvyko lūžis: vietovės pavadinimas, galima sakyti, dingo iš rašytinių šaltinių. Tiesa, 1333 m. Vokiečių ordino didžiojo magistro Liuterio fon Braunšveigo (*von Braunschweig*) išduotame akte bėgliui iš Lietuvos Lapei (*Leppe*) rašoma, kad, kai kryžiuočiai užkariaus Lietuvą, jis gaus šešias žagres vietovėje *campo Laygowe*, kurioje jis, matyt, gyveno iki pabėgimo¹². Stivenas K. Rowelas (*Rowell*) manė, kad *Laygowe* – tai Laukuva¹³. Iš tikrųjų germanizuotoji vietovardžio forma skamba panašiai, be to, akte sakoma, kad laukas *Laygowe* yra prie pilies (*circa castrum*), o Laukuvoje, kaip minėta, pilis stovėjo. Kita vertus, Lietuvoje yra vietovių, kurių pavadinimai prasideda *Laig-*, *Laik-*¹⁴, taigi yra artimesni formai *Laygowe*. Vadinas, 1333 m. akte minimą vietovę tapatinti su Laukuva galima tik hipotetiškai.

⁶ NIKŽENTAITIS, Alvydas. *Nuo Daumanto iki Gedimino. Iki krikščioniškos Lietuvos visuomenės raidos bruožai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras, 1996, p. 61 ir kt.; ROWELL, Stephen Christopher. *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

⁷ СПРОГИС, Иван Яковлевич. *Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия*. Вильна: Типография И. Я. Яловцера, 1888.

⁸ *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Sud. Z. Baubonis ir G. Zabiela. Vilnius: LR krašto apsaugos ministerija, 2005, t. 2, p. 504.

⁹ GUDAVIČIUS, Edvardas. *Mindaugas*. Vilnius: Žara, 1998, p. 173.

¹⁰ *Preussisches Urkundenbuch. Politische Abtheilung*. Bearb. von A. Seraphim. Königsberg: Hartungsche Verlagsdruckerei, 1909, Band 1, Hälfte 2, Nr. 39, S. 33–35; *Mindaugo knyga. Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, p. 69, 81.

¹¹ *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten*. Hrsg. F. G. von Bunge. Reval: Commission bei Kluge und Ströhm, 1853, Band 1, Nr. 263, S. 345; *Mindaugo knyga. Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, p. 72.

¹² *Preussisches Urkundenbuch*. Königsberg: Gräfe und Unser, 1939, Band 2, Lieferung 3 (1331–1335), S. 534.

¹³ ROWELL, Stephen Christopher. *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva*. Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 68, 269.

¹⁴ *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas. II dalis*. Parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas. Vilnius: Mintis, 1976, p. 151.

Nei vokiečių kronikose, nei „vegeberichtuose“¹⁵, kuriuose įvardyta ypač daug mažesnių Lietuvos gyvenviečių, Laukuva neminima. Šis vietovardis rašytiniuose šaltiniuose vėl sušmėžuoja tik XVI a. Štai 1561 m. minima Laukuvos vaitystė (Pajūrio valsčiaus dalis), į kurią įėjo devyni dabartinio miestelio apylinkių kaimai¹⁶, nuo 1571 m. minimas Senosios Laukuvos dvaras¹⁷. Dėl kokių priežasčių Laukuvos reikšmė sumenko, nežinoma, rašytiniuose šaltiniuose apie tai žinių nėra. Galima tik spėti, kad būta stiprių Vokiečių ordino puolimų, kurių metu buvo sugriauta Laukuvos pilis, suiro valdymo struktūra. Tačiau gana tankiai apgyvendinta teritorija negalėjo likti be jokios valdžios. Tad kyla klausimas: ar buvęs kraštas (valsčius) tiesiog buvo prijungtas prie gretimo teritorinio vieneto, ar atsirado kitas valdymo centras, kuris perėmė estafetę iš Laukuvos? Jeigu taip, tai kuri vietovė juo tapo?

Kas pakeitė „dingusią“ Laukuvą?

XIII a. egzistavusio Laukuvos krašto (valsčiaus) teritorijoje, tikėtina, buvo keliolika ar keliasdešimt gyvenviečių. Išskirtiniu statusu pasižymėjo tos, kuriose stovėjo pilys, kur iki šiol išlikusios įtvirtintos jų vietos – piliakalniai. Tiesa, remiantis fragmentiškais paminėjimais 1253–1257 m. aktuose, labai sunku tiksliau apibrėžti Laukuvos krašto teritoriją. Lokalizavęs vienalaikius archeologijos paminklus, tą bandė daryti Vladas Žulkus. Jis Laukuvos kraštą įsivaizdavo labai mažą, jo ribas žymėjo apie 2–6 km nuo dabartinio miestelio¹⁸. V. Žulkaus apibrėžtoje teritorijoje, be paminėtųjų Treigių, dar yra du piliakalniai: Padievyčio (Šiauduvos) ir Bilionių¹⁹. Netoliese, kiek šiauriau Laukuvos, esantys du Burbiškių piliakalniai²⁰, V. Žulkaus nuomone, sietini su Medininkų kraštu, ir tokiam teiginiui belieka pritarti. Ne per toliausiai nuo Laukuvos dar iškilę Rubaičių ir du Šiuraičių piliakalniai²¹, tačiau tikimybė, kad jie priskirtini buvusiam Laukuvos kraštui, nedidelė.

Taigi ieškant galimo naujojo apylinkės centro tenka sutelkti dėmesį į du piliakalnius: Padievyčio (Šiauduvos) ir Bilionių. Pastarasis piliakalnis atrodo labai įspūdingai, išsiskiria

¹⁵ ALMONAITIS, Vytenis. *Vakarų Lietuva XIII–XV amžiuje: mokslinių straipsnių rinkinys*. Kaunas: Keliautojo žinynas, 2013, p. 100.

¹⁶ MISIUS, Kazys. Kvėdarnos apylinkių administracinė priklausomybė ir žemėvalda iki 1861 metų. Iš: *Kvėdarna*. Vilnius: Versmė, 2004, p. 91.

¹⁷ *Lietuvos dvarų sodybų atlasas. I. Šilalės rajono savivaldybė*. Sud. R. Butvilaitė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, p. 106; СПРОГИС, Иван Яковлевич. *Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия*. Вильна: Типография И. Я. Яловцера, 1888, с. 170.

¹⁸ ŽULKUS, Vladas. Vakarinės žemaičių žemės XIII–XIV amžiais. Iš: *Biržulio baseino kompleksinių tyrinėjimų dešimtmetis*. Vilnius: Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejus, 1987, p. 27–28.

¹⁹ *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Sud. Z. Baubonis ir G. Zabiela. Vilnius: LR krašto apsaugos ministerija, 2005, t. 2, p. 460, 486.

²⁰ Ten pat, p. 464.

²¹ Ten pat, p. 322, 496.

galingais gynybiniais įtvirtinimais²². Nebeįtariama, kad ant jo stovėjo išskirtinai tvirta pilis. Tačiau istorikams kol kas nepasisėkė susieti šio archeologijos paminklo su konkrečiais rašytiniais šaltiniais. 2003 m. tyrinėtojo Stasio Kasparavičiaus iškelta hipotezė, kad ant šio piliakalnio lokalizuotina 1336-aisiais sudeginta Pilėnų pilis, kol kas nėra įrodyta²³. Laikinai žinoma tik tiek, kad pietinėje kalno papėdėje buvo Vampialaukio kaimas, minimas maždaug 1385 m. sudarytame kryžiuočių karo kelio Nr. 8 aprašyme²⁴.

Toliau ieškant galimo naujo apylinkės centro, žvilgsnis krypsta į arčiausiai (vos už 4,5 km) nuo numanomos Laukuvos pilies vietos – Treigių piliakalnio – dunksantį Padievyčio (Šiauduvos) piliakalnį, vadinamą Dievyčio kalnu. Tiesa, jam nebūdingi didesni įtvirtinimai, tačiau tai nereiškia, kad jų nebuvo. Pylimai ir grioviai galėjo būti išlyginti ilgą laiką ariant kalvą. Be to, piliakalnio šlaitai yra 20 m aukščiau, jį supa natūralios kliūtys – Dievyčio ežeras ir Ežerviečio pelkė²⁵. Kalno link veda išlikęs (šiuo metu užtvindytas) „strateginis“ kelias – kūrgrinda²⁶. Padievyčio vietovardis, gausūs padavimai apie piliakalnį sako, jog čia būta ir svarbaus kulto centro²⁷. Tai dar kartą pabrėžia vietovės reikšmingumą. Na, o glaudų ryšį tarp Laukuvos ir Šiauduvos, be kita ko, rodo 1667 ir 1690 m. minimas Laukuvos Šiauduvos (*Łowko Szawdy, Łowkiów alias Szawdy*) dvaro pavadinimas²⁸.

Dievyčio ir Padievyčio vietovardžiai senuosiuose rašytiniuose šaltiniuose neminimi, tačiau pietvakarinėje piliakalnio papėdėje įsikūrusi Šiauduvos gyvenvietė žinoma nuo XIV a. Dažniausiai paminėjimas tokiuose ankstyvuose šaltiniuose rodo, kad jau tuomet gyvenvietė buvo išaugusi ir svarbi. Konkreti Šiauduvos pirmojo paminėjimo data iki šiol nebuvo įvardijama, tačiau dar sovietmečiu išleistoje „Tarybų Lietuvos enciklopedijoje“ rašoma, kad vietovė „minima XIV a. kryžiuočių karo kelių į Lietuvą aprašymuose“²⁹. Tokia informacija pakartota ir naujausioje „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“³⁰. Iš tikrųjų galima kalbėti tik apie vieną gyvenvietės paminėjimą kryžiuočių karo kelio į Žemaitiją

²² BAUBONIS, Zenonas; VIRŠILIENĖ, Jurgita; ZABIELA, Gintautas. *Šilalės rajono piliakalniai*. Klaipėda: Druka, 2017, p. 15.

²³ KASPARAVIČIUS, Stasys. Bilionių piliakalnis – legendiniai Pilėnai? Iš: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2002 metais*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2005, p. 274–275.

²⁴ ALMONAITIS, Vytenis. *Vakarų Lietuva XIII–XV amžiuje: mokslinių straipsnių rinkinys*. Kaunas: Keliautojo žinynas, 2013, p. 93–96.

²⁵ BAUBONIS, Zenonas; VIRŠILIENĖ, Jurgita; ZABIELA, Gintautas. *Šilalės rajono piliakalniai*. Klaipėda: Druka, 2017, p. 102–105.

²⁶ ŠIMĖNAS, Valdemaras. Archeologinė Laukuvos apylinkių praeitis. Iš: *Laukuva. I dalis*. Vilnius: Versmė, 2005, p. 127–128.

²⁷ VAITKEVIČIUS, Vyktintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 1998, p. 414–418.

²⁸ *Lietuvos dvarų sodybų atlasas. I. Šilalės rajono savivaldybė*. Sud. R. Butvilaitė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, p. 210; *Metryka Litewska. Rejestrzy Podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księstwo Żmudzkie 1690 r.* Opracował G. Błaszczyk. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2009, s. 121.

²⁹ *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, t. 4, p. 176.

³⁰ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013, t. 23, p. 104.

aprašyme Nr. 2, kuriame Šiauduva (*Schawden*) minima kaip tarpinis punktas žygio maršrute, vedančiame iš Klaipėdos apylinkių į Tverus ir Kaltinėnus³¹. Šis „vegeberichtas“ nėra datuotas, tačiau ta pačia kryptimi – iš Klaipėdos Tverų link – vedęs maršrutas Nr. 1 sudarytas 1387-aisiais³². Tad ir aprašymą Nr. 2, o kartu Šiauduvos paminėjimą galima datuoti maždaug tais pačiais metais. Ar enciklopedijos neklysta, ar tikrai šis įvardijimas laikytinas pirmuoju?

Paslappingoji *Xedeyctain*

Atsakant į šį klausimą, pirmiausia aptartina istoriko Tomo Baranausko 2003 m. iškelta hipotezė, kad Šiauduvoje, tiksliau, prie pat jos esančiame Padievyčio (Šiauduvos) piliakalnyje, lokalizuotina 1329 m. minima žemaičių pilis *Xedeyctain*³³. Jeigu ši nuomonė pasitvirtintų, Šiauduvos istoriją galima būtų pradėti nuo 1329-ųjų. Tais metais Vokiečių ordino kariuomenė, kuriai į talką atžygiavo Čekijos karaliaus Jono Liuksemburgiečio vedamos pajėgos, užėmė bent penkias svarbias Žemaitijos pilis: Aukaimio, Gedimino, Gegužės, Medvėgalio ir minėtąją *Xedeyctain*. Šį karo žygį aprašė įvykių liudininkas, Čekijos karaliaus sekretorius, prancūzų poetas Gijomas de Mašo (*Guillaume de Machaut*)³⁴. Žinių apie šį galingą, į pietvakarinę Žemaitiją nukreiptą puolimą yra ir trijose vokiečių kronikose, parašytose XIV a. remiantis įvairiais šaltiniais: Petro Dusburgiečio, Mikalojaus Jerošiniečio ir Vygando Marburgiečio³⁵. Vis dėlto *Xedeyctain* mini tik G. de Mašo. Būdamas svetimšalis, jis tiesiog neatpažįstamai iškrapė vietovardį. Nors T. Baranauskas, remdamasis Kazimieru Būga, siūlė vietoje X „matyti“ Š arba S, net ir taip „rekonstravus“ pilies pavadinimą, jis netampa panašus į žodį Šiauduva. Todėl T. Baranauskas *Xedeyctain* lokalizavo, pirmiausia atsižvelgdamas į galimą žygio maršrutą: užėmusi Gedimino pilį, kuri lokalizuojama ant Padievaičio piliakalnio prie Kvėdarnos³⁶, kryžiuočių ir kryžininkų kariuomenė per Šiauduvos apylinkes turėjo žygiuoti Medvėgalio link. Tačiau žygio

³¹ *Scriptores rerum Prussicarum*. Hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1863, Band 2, S. 666.

³² Ten pat, p. 664.

³³ BARANAUSKAS, Tomas. Lietuvos medinės pilys, rašytinių šaltinių duomenimis. Iš: *Lietuvos archeologija*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2003, t. 24, p. 59–60.

³⁴ ZAJĄCZKOWSKI, Stanisław. Wilhelm Machaut i jego wiadomości do dziejów Polski i Litwy w XIV w. In: *Kwartalnik Historyczny*. Lwów, 1929, rocz. 43, s. 227–228; VAIČIULAITIS, Antanas. Viduramžių poetas Machaut Lietuvoj. *Židinys*, 1939, Nr. 2, p. 180–181.

³⁵ *Scriptores rerum Prussicarum*. Hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1861, Band 1, S. 215, 615; *Scriptores rerum Prussicarum*. Hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1863, Band 2, S. 463; DUSBURGIETIS, Petras. *Prūsijos žemės kronika*. Vertė L. Valkūnas, parengė R. Batūra. Vilnius: Vaga, 1985, p. 325; MARBURGIETIS, Vygandas. *Naujoji Prūsijos kronika*. Vertė R. Jاسas, mokslinis redaktorius K. Gudmantas. Vilnius: Vaga, 1999, p. 68–69.

³⁶ *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Sud. Z. Baubonis ir G. Zabiela. Vilnius: LR krašto apsaugos ministerija, 2005, t. 2, p. 482.

maršrutas galėjo būti ir kitoks, be to, minimame ruože yra daugiau ir geriau įtvirtintų piliakalnių. Pirmiausia minėtinas Bilionių piliakalnis³⁷, kurį tyrinėjant 2017 m. aptikta ant jo stovėjusios ir XIV a. sudegusios pilies liekanų³⁸.

Apibendrinant tenka konstatuoti, kad T. Baranausko hipotezė vertintina kaip nepakankamai pagrįsta. Galbūt ateityje, radus papildomų argumentų, ji dar bus pakylėta į didesnės tikimybės lygį, tačiau kol kas 1329-ųjų laikyti rašytinės Šiauduvos istorijos pradžia negalima.

Ar Schauden – tikrai Šiauduva?

Į kitą galimą Šiauduvos paminėjimą dar 1996 m. atkreipė dėmesį istorikas Alvydas Nikžentaitis. Rašydamas apie gretimą Pagraudės valsčių, jis pastebėjo, jog XIV a. 4-ajame dešimtmetyje buvo išduotas donacinis aktas, kuriuo „žemaičių didžiūnui Rusteikiui iš Šiauduvos lauko suteikiama žemė Prūsijoje“³⁹. Iš tikrųjų šaltinių rinkinyje „Preussisches Urkundenbuch“ publikuojamas 1339 m. liepos 2 d. Karaliaučiuje Vokiečių ordino didžiojo magistro Ditricho fon Altenburgo (*Dietrich von Altenburg*) išduoto donacinio akto nuorašas lotynų kalba⁴⁰. Dokumentas išliko Karaliaučiaus archyve, kuris yra tapęs Prūsijos kultūrinio paveldo slaptojo valstybinio archyvo Berlyne (Dahleme) skyriumi⁴¹. Dokumentas skirtas bėgliui iš Lietuvos „mūsų ištikimam Rusteikai“ (*Rusteyko*) ir „jo tikriesiems paveldėtojams bei teisėtiems įpėdiniams“. Įvertinus dažnai rodytą ir ateityje dar parodytiną ištikimybę Ordinui, Rusteikai suteikiamos dvi žagrės (arklai) Prūsijoje, vietovėje *Kaymin*, „su laukais, pievomis, ganyklomis ir miškais bei jų priedais, amžinai atleidžiant nuo dešimtinių mokėjimo ir valstietiškų pareigų ar jungo, laisvai ir paveldėtina valdyti“. Papildomai pabrėžiama, kad, „kai su Viešpaties pagalba lietuvius pajungsime mūsų valdžiai“, vietoje minėtų dviejų žagrių Rusteikai turės būti skirtos kitos keturios žagrės lauke, vadinamame *Schauden*⁴². Beveik be abejonų, čia turima omenyje Rusteikos valda, jo turėta iki pabėgimo į Vokiečių ordino valstybę.

³⁷ *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Sud. Z. Baubonis ir G. Zabiela. Vilnius: LR krašto apsaugos ministerija, 2005, t. 2, p. 460.

³⁸ BAUBONIS, Zenonas; VIRŠILIENĖ, Jurgita; ZABIELA, Gintautas. *Šilalės rajono piliakalniai*. Klaipėda: Druka, 2017, p. 15.

³⁹ NIKŽENTAITIS, Alvydas. *Nuo Daumanto iki Gedimino. Iki krikščioniškos Lietuvos visuomenės raidos bruožai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras, 1996, p. 61.

⁴⁰ *Preussisches Urkundenbuch*. Hrsg. von M. Hein. Marburg: N. G. Elwert Verlag, 1975, Band 3, Lieferung 1 (1335–1341), S. 179–180.

⁴¹ *Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, XX*. Hauptabteilung, Königsberger Archiv, Ordensfoliant 105, fol. 238v.

⁴² *Preussisches Urkundenbuch*. Hrsg. von M. Hein. Marburg: N. G. Elwert Verlag, 1975, Band 3, Lieferung 1 (1335–1341), S. 180.

Pavadinimas *Schauden* labai panašus į vietovardį Šiauduva, juo labiau kad seniau vartota ir forma Šiauduva⁴³. Tačiau bendrinį žodį šiaudas primenantys vietovardžiai su šaknimi *Šiaud-* ar *Šaud-* šalyje nėra reti. 1923 m. tuometės Lietuvos Respublikos teritorijoje (be Klaipėdos ir Vilniaus kraštų) buvo 24 taip pavadintos vietovės⁴⁴. 1976 m. sudarytame Lietuvos TSR gyvenviečių sąrašė minimos 29 vietovės, kurių pavadinimai prasideda *Šiaud-*. Netoli nuo Šiauduvos, tame pat Šilalės rajone, dar yra Šiaudalių kaimas, Tauragės rajone – Šiaudinė, o Šilutės rajone – Šiaudėnai⁴⁵. Kai galimybių tiek daug, vien pagal skambesį vietovardį *Schauden* identifikuoti neįmanoma. Tad nenuostabu, kad istorikas Stivenas K. Rowelas (*Rowell*), kuris minėtu 1339 m. aktu rėmėsi rašydamas apie bėglius iš Lietuvos į Prūsiją, *Schauden* identifikuoti nė nebandė, tiesiog lituanizavo vietovardį ir vartojo formą Šiaudinė⁴⁶.

Akte minima dar viena vietovė – *Kaimyn*. Sakoma, kad joje buvo „teutonų dvaras“. Labiausiai tikėtina, čia turimas omenyje nuo 1261 m. šaltiniuose minimas Kaimės bažnytkaimis (vok. *Caymen*, *Kaymen*, rus. *Zarečje*) Semboje⁴⁷. Tačiau šio vietovardžio identifikavimas nepadedą atpažinti *Schauden*, tik pasako, kokioje tolybėje buvo atsidūręs aptariamas bėglys Rusteika.

Identifikuoti *Schauden* padėtų buvusių Rusteikos valdų Lietuvoje lokalizavimas. Kaip žinia, daugelio vietovių pavadinimai yra susidarę iš jas valdžiusių, jose gyvenusių žmonių asmenvardžių. 1923 m. sąrašė minimos penkios vietovės su šaknimi *Rust-*⁴⁸, o 1976 m. – šešios⁴⁹. Laukuvos ir Šiauduvos apylinkėse taip vadinamų vietovių nėra, jos išsimečiusios po visą Lietuvą: prie Musninkų yra Rūsteikiškiai, prie Vilkijos – Rūsteikiai ir t. t. Labiausiai dėmesį patraukia Rūstekonių kaimas, esantis panemunėje, į vakarus nuo Seredžiaus. Tai sena gyvenvietė, dar 1421 m. minima (*monte Medyny alias Rusteyki*) Vytauto Didžiojo donaciniame akte Veliuonos parapijai⁵⁰. Ji dažnai įvardijama XVI a. teismų aktuose⁵¹. XIV a. 4-ajame dešimtmetyje šiose apylinkėse vyko atkaklios kovos su Vokiečių ordinu, ginti panemunės pilių buvo „komandiruojami“ ir žemaičiai. Tačiau iš žodžio *rustas* (t. y. rusvas) kilęs asmenvardis Rusteika Lietuvoje gana dažnas – tokią

⁴³ *Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys*. Kaunas: Finansų ministerija Centralinis statistikos biūras, 1925, p. 351.

⁴⁴ Ten pat, p. 702–703.

⁴⁵ *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas. II dalis*. Parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas. Vilnius: Mintis, 1976, p. 302–303.

⁴⁶ ROWELL, Stephen Christopher. *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva*. Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 68.

⁴⁷ PĖTERAITIS, Vilius; PURVINAS, Martynas. Kaimė. Iš: *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, t. 1, p. 686–687.

⁴⁸ *Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys*. Kaunas: Finansų ministerija Centralinis statistikos biūras, 1925, p. 686.

⁴⁹ *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas. II dalis*. Parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas. Vilnius: Mintis, 1976, p. 268.

⁵⁰ *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*. Roma: Academia Litwana catholica scientiarum, 1984, Pars I, p. 69.

⁵¹ СПРОГИС, Иван Яковлевич. *Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия*. Вильна: Типография И. Я. Яловцера, 1888, с. 283.

pavardę iki šiol turi dešimtys šeimų⁵². Minėtų Rūstekonių vietovardyje greičiausiai bus įsiamžinę Veliuonos valsčiaus bajorai Rustekavičiai ar jų giminaičiai, įvardijami 1528 m. Lietuvos kariuomenės surašyme ir vėlesniuose šaltiniuose⁵³. Tikimybė, kad Rūstekoniai priklausė 1339 m. akte minimam Rusteikai, labai maža.

Apibendrinant tai, kas pasakyta apie 1339 m. aktą, tenka konstatuoti, kad, nagrinėjant vien tik jį, nustatyti, ar minima vietovė *Schauden* tapatintina su Šiauduvos gyvenvieta prie Laukuvos, negalima. Beldžia ieškoti kitų šaltinių, kuriuose pakartotinai minima ši vietovė arba su ja sietini asmenys.

1340-ųjų aktas Rusteikai

Tęsiant Šiauduvos istorinių ištakų paieškas, būtina įvertinti 1340 m. rugpjūčio 24 d. Marienburge išduotą aktą, į kurį pirmasis atkreipė dėmesį istorikas Stivenas K. Rovelas (*Rowell*), sudaręs 1288–1340 m. iš Lietuvos į Vokiečių ordino valstybę pabėgusių bajorų sąrašą-lentelę⁵⁴. Dokumentas paskelbtas minėtame rinkinyje „Preussisches Urkundenbuch“⁵⁵, kuris saugomas Prūsijos kultūrinio paveldo slaptajame valstybiniame archyve Berlyne (*Dahleme*)⁵⁶. Tai maždaug vienalaikis su akto originalu nuorašas lotynų kalba, į kurį publikuojant įterpti jo turinį perteikiantys vokiški sakiniai.

Šis aktas taip pat skirtas bėgliui iš Lietuvos bajorui Rusteikai (*Rusteyko*). Jam paveldėtinai suteikiamos 6 žagrės (arklai) žemės *Valdavos* (vok. *Waldau*, rus. *Nizovje*) apylinkėse, t. y. Semboje, į rytus nuo Karaliaučiaus. Pažymima, kad seniau ši valda priklausė kitam pabėgusiam lietuviui Nodapui (Nodamui, šaltinyje – *Noadap*). Pastarasis asmuo, didelė tikimybė, minimas (*Nodam*) Petro Dusburgiečio kronikoje, 1290 m. įvykių kontekste. Čia teigiama, kad jis vėliau tapo krikščionimi ir juo būdamas mirė⁵⁷. Akte rašoma, kad po to, kai „Viešpačiui padedant“ bus nukariauta Lietuva, Rusteika gaus 14 žagrių (arklų) vietovėje, *Tucten* „ežero, paprastai vadinamo *Parse*, apylinkėse“, iš kurių greičiausiai jis ir buvo kilęs. Minėtos 6 žagrės Prūsijoje po Lietuvos užkariavimo turės grįžti „brolių

⁵² *Lietuvių pavardžių žodynas. L–Ž*. Vilnius: Mokslas, 1989, p. 645.

⁵³ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 523*. Parengė A. Baliulis ir A. Dubonis. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006, p. 145; *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*. Pod red. A. Rachuby. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015, t. 3 (Księstwo Żmudzkie XV–XVIII wiek), s. 73; BŁASZCZYK, Grzegorz. *Herbarz szlachty żmudzkiej*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2016, t. 5, s. 128–132.

⁵⁴ *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans. Gedimino laišakai*. Parengė S. C. Rowell. Vilnius: Vaga, 2003, p. XXXI.

⁵⁵ *Preussisches Urkundenbuch*. Hrsg. von M. Hein. Marburg: N. G. Elwert Verlag, 1975, Band 3, Lieferung 1 (1335–1341), S. 224.

⁵⁶ *Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, XX*. Hauptabteilung, Königsberger Archiv, Ordensfoliant 105, fol. 239v.

⁵⁷ *Scriptores rerum Prussicarum*. Hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1861, Band 1, S. 152.

naudojimui ir valdžiai“. Papildomai pabrėžiama, kad Rusteika galės žvejoti *Parse* ežere, bet tik stalo reikmėms su mažais įrankiais.

Akte dar sakoma, jog paskirtoje šešių žagrių (arklų) valdoje Rusteika ir jo įpėdiniai galės vykdyti teisingumą, bet tik „mažesniuose“ teismuose, „didesnieji“ lieka „brolių sprendimui“. Rusteika papildomai gavo 60 markių išmoką, bet buvo įpareigotas atlikti įprastas karo ir pilies prievoles.

Dokumento tekstas liudija, kad Rusteika buvo svarbus ir turtingas asmuo, nes 14 ar net 6 žagrės buvo gana didelė valda. Tiesa, XIV a. ploto vienetų dydžiai dar nebuvo nusistovėję, tikslų valdos dydį suskaičiuoti sunku. Vis dėlto žinoma, kad tuometė žagrė (kitaip – arklas, vok. *Haken*) prilygo apie 15 (kartais – 10) margų (vok. *Morgen*), maždaug pusei ūbo (vok. *Hufe*). Pastarasis, kai jau buvo nustatytas tikslus dydis, prilygo 17,338 ha⁵⁸. Taigi, matuojant dabartiniais vienetais, 1 žagrė būtų lygi maždaug 8,5 ha, o 14 žagrių – apie 120 ha. O istorikas Alvydas Nikžentaitis yra suskaičiavęs, kad XIV a. viduryje pabėgėliai iš Lietuvos į Ordino valstybę vidutiniškai gaudavo tik po 2,3 žagrės⁵⁹.

Aktą paskelbę vokiečių archeografai teigė, kad šiame dokumente minimas Rusteika „turbūt“ nėra tas pats, kuris įvardijamas 1339 m. akte. Ar jie neklydo? Atsakant į šį klausimą, pirmiausia atkreiptinas dėmesys, kad abiejuose aktuose asmenvardis užrašytas identišškai. Be to, sunku įsivaizduoti, kad tarp keliolikos bėglių, aptariamuoju laiku atsidūrusių Vokiečių ordino valstybėje, būtų du tokį patį vardą turėję Lietuvos bajorai. Papildomai pasakytina, kad 1339 ir 1340 m. aktuose minimos Prūsijos vietovės, kuriose skirtos valdos – Kaimė ir Valdava – yra tame pačiame Sembos regione. Atstumas tarp jų – tik apie 13 km. Tad pirminė išvada – abu aktai išduoti tam pačiam asmeniui.

Vis dėlto svarbiausia šiuo atveju yra išsiaiškinti, kur buvo 1340 m. akte minimos Rusteikos valdos Lietuvoje. Atspirties tašku čia gali būti kelis kartus akte minimas ežeras *Parse*, lietuviškai – Paršas. Vokiečių archeografai, rengę šaltinį publikuoti, rašė, kad tai „galbūt Paršežeris į ŠR nuo Laukuvos“⁶⁰. Iš tikrųjų alternatyvų tokiai nuomonei nėra, nes, be Paršežerio, šaknį *Parš-* pavadinime turi tik Varėnos rajone prie Rudnios esantis Paršelio ežeras⁶¹. Tačiau neįtikėtina, kad Rusteika būtų atvykęs iš šio miškingo ir atokaus krašto. Be to, pastebėta, kad nemaža dalis XIV a. pirmojoje pusėje į Vokiečių

⁵⁸ KUHN, Walter. *Vergleichende Untersuchungen zur mittelalterlichen Ostsiedlung*. Köln, Wien: Böhlau Verlag, 1973, S. 141–172; *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, t. 2, p. 749–750.

⁵⁹ NIKŽENTAITIS, Alvydas. *Nuo Daumanto iki Gedimino. Iki krikščioniškos Lietuvos visuomenės raidos bruožai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras, 1996, p. 14.

⁶⁰ *Preussisches Urkundenbuch*. Hrsg. von M. Hein. Marburg: N. G. Elwert Verlag, 1975, Band 3, Lieferung 1 (1335–1341), S. 224.

⁶¹ VANAGAS, Aleksandras. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1981, p. 246.

ordino valstybę pabėgusių didžiūnų buvo kilę iš Žemaitijos⁶². Taigi Rusteikos valdos, be abejonų, lokalizuotinos Paršežerio ir Laukuvos apylinkėse.

Lokalizacija būtų dar tikslesnė, jei pasisektų identifikuoti 1340 m. minimą vietovę *Tucten*. Deja, taip ar panašiai vadinamos gyvenvietės Laukuvos apylinkėse nebėra, neabejotinų vietovardžio paminėjimų vėlesniuose rašytiniuose šaltiniuose kol kas nepasisekė surasti. Tiesa, *Tucten* primenančių vietovardžių Laukuvos ir Šiauduvos apylinkių vardyne pastebėta. Pirmiausia paminėtinos Tukontiškės (*Туконтишки*) – šienaujama pieva, minima 1588 m. Raseinių žemės teismo knygoje⁶³. Tiesa, ji buvo ne Šiauduvos, bet Pajūrio valsčiuje. Tačiau šių dviejų administracinių vienetų ribos buvo labai susipynusios, vos keli kilometrai į šiaurę, rytus ir vakarus nuo Laukuvos ir Šiauduvos egzistavo Pajūrio valsčiaus „salos“⁶⁴. Tad Tukontiškių pieva galėjo būti ir visai netoli nuo šių vietovių.

1985 m. kraštotyrininkas Vladas Statkevičius Kastauniškės kaime užrašė vietovardį Tukučio (tarmiškai – *Tukuti*) kalnas⁶⁵. Šis geografinis objektas turėtų būti apie 8 km į pietryčius nuo Šiauduvos, taigi, tiriamose apylinkėse⁶⁶. 1695 m. Švėkšnos dvaro inventoriuje minima gyvenvietė Tukčiai (*Sluzba Tuksciow*), buvusi dabartinio Šilalės rajono vakariniame pakraštyje, prie kartu minimų Buišių ir Šakėnų kaimų⁶⁷. Atstumas nuo Šiauduvos šiuo atveju dar didesnis, tačiau pastebėtina, kad XV a. pradžioje šiauduviškių medžioklės plotai į vakarų pusę tęsėsi iki pat Veiviržo upės⁶⁸. Be to, XVI a. viduryje prie Šiauduvos esančiuose Pykaičiuose gyvenę bajorai turėjo valdų ir Sauslaukio apylinkėse, t. y. prie minėtų Buišių ir Šakėnų⁶⁹. Vis dėlto šių pastabų užtenka tik spėjimui, kad Tukčiai galėtų būti tapatinami su *Tucten*. Apibendrinant galima konstatuoti, kad *Tucten* lokalizavimo klausimas lieka atviras. Tačiau fakto, kad ši Rusteikos valdyta vietovė buvo kažkur prie Paršežerio, pakanka teiginiui, jog ir kita, 1339 m. akte minima, šio bajoro valda – *Schauden* – lokalizuotina jo apylinkėse.

Apibrėžus aplink Paršežerį 13 km spindulio apskritimą, į jį patenka tik dvi gyvenamosios vietovės su šaknimi *Šiaud-* pavadinime: maždaug 7 km į pietus nuo Paršežerio

⁶² *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans. Gedimino laiškai*. Parengė S. C. Rowell. Vilnius: Vaga, 2003, p. XXXI; NIKŽENTAITIS, Alvydas. *Nuo Daumanto iki Gedimino. Iki krikščioniškos Lietuvos visuomenės raidos bruožai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras, 1996, p. 108.

⁶³ СПРОГИС, Иван Яковлевич. *Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия*. Вильна: Типография И. Я. Яловцера, 1888, с. 315.

⁶⁴ MISIUS, Kazys. Kvėdarnos apylinkių administracinė priklausomybė ir žemėvalda iki 1861 metų. Iš: *Kvėdarna*. Vilnius: Versmė, 2004, p. 90.

⁶⁵ *Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus archyvas. Dabartinių vietovardžių kartoteka*.

⁶⁶ *Lietuvos Respublikos topografinis žemėlapis. M 1:50 000. Šilalė 35-39/50-54*. Sudarė Aerogeodezijos institutas, 2003.

⁶⁷ *Lietuvos inventoriai. XVII a.* Sud. K. Jablonskis ir M. Jučas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962, p. 400.

⁶⁸ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*. Ed. Z. Celichowski. Posnaniae: Sumptibus bibliothecae Kornicensis, 1892, t. 2, p. 100.

⁶⁹ *Акты издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов*. Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1897, т. 24 (Акты о боярахъ), с. 152–153.

įsikūrusi Šiauduva bei apie 12 km į pietvakarius esantys Šiaudaliai⁷⁰. Tiesa, negalima atmesti tikimybės, kad seniau panašiai vadintų gyvenviečių šiose apylinkėse buvo daugiau. Juo labiau kad abu minėti vietovardžiai laikytini iš pirminio žodžio su priesagomis *-uva* ir *-aliai* sudarytais vediniais. Kalbininkės Marijos Razmukaitės nuomone, vietovardis Šiauduva susidarė iš asmenvardžio Šiaudys⁷¹, bet jis galėjo susidaryti ir iš vietovardžio Šiaudai, Šaudai ar panašaus.

Vis dėlto duomenų apie Laukuvos apylinkėse buvusias, bet išnykusias gyvenvietes, kurių pavadinimas primintų *Schauden*, nerasta. Tad tenka sutelkti dėmesį į dvi vietas – Šiauduvą ir Šiaudalius. Pastarajame kaime yra maždaug VIII–XV a. kapinynas, tad aptariamuoju laiku jame ar bent artimiausiose apylinkėse buvo gyvenama. Istorikas Kazys Misius teigė, kad ši vietovė (t. y. ne Šiauduva) „minima kryžiuočių karo kelių į Lietuvą aprašymuose“⁷². Tikėtina, kad tyrinėtojas klydo, nes 1387 m. „vegeberichtuose“ paminėtas vietovardis *Schawden* savo forma yra artimesnis oikonimui Šiauduva. 1340 m. akte minimas vietovardis *Schauden* taip pat panašesnis į Šiauduvos pavadinimą. Be to, pastaroji vietovė (*Шовды, Шовдово, Шавдово*) dažnai įvardijama XVI a. teismo aktuose, o Šiaudaliai (ar panašiai skambantys vietovardžiai) nei juose, nei kituose senuosiuose šaltiniuose neminimi⁷³. Papildomai pasakytina, kad Šiauduva yra gerokai arčiau Paršežerio, ir būtent prie jos, ne prie Šiaudalių, dunkso piliakalnis, prie kurio būta svarbios šventvietės.

Belieka daryti galutinę išvadą, kad Šiaudaliai su 1340 m. akte minima vietoje *Schauden* greičiausiai netapatinti, o tikimybė, jog tai dabartinė Šiauduva, yra labai didelė. Tokiu atveju šios gyvenvietės rašytinę istoriją dera pradėti nuo 1339-ųjų.

Šiauduvos kraštelis XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje

Sakyta, kad Šiauduva minima apie 1387 m. sudarytame kryžiuočių karo kelio į Žemaitiją aprašyme⁷⁴. Šiuo atveju svarbus ne tik pats vietovės įvardijimas, bet ir apibūdinimas: ji vadinama kraštu (*czu Schawden in das lant*). Kraštas – tai tuometėje Žemaitijoje egzistavęs valdymo vienetas, nuo vėlesnio valsčiaus besiskyręs tuo, kad buvo savivaldus,

⁷⁰ Lietuvos Respublikos topografinis žemėlapis. M 1:50 000. Šilalė 35-39/50-54; Lietuvos TSR Šilalės rajono gyvenamųjų vietovių schema 1987 01 01 būklei. M 1:50 000. Sudarė Respublikinis žemėtvarkos projektavimo institutas, 1987.

⁷¹ RAZMUKAITĖ, Marija. Laukuvos apylinkių gyvenamųjų vietų vardai. Iš: *Laukuva. II dalis*. Vilnius: Versmė, 2008, p. 396.

⁷² MISIUS, Kazys. Šiaudaliai. Iš: *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, t. 4, p. 176.

⁷³ СПРОГИС, Иван Яковлевич. *Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия*. Вильна: Типография И. Я. Яловцера, 1888, с. 337.

⁷⁴ *Scriptores rerum Prussicarum*. Hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehle. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1863, Band 2, S. 666.

neturėjo valdovo paskirto tijūno, o jo gyventojai dar neturėjo atlikti aiškiai nustatytų prievolių. Šį 1998 m. autoriaus pasiūlytą terminą vartoja ir kiti istorikai⁷⁵.

Nustatyta, kad XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje etninėje Žemaitijoje buvo 6 stambiausi ir dar 3 kiek menkesni valsčiai, kurių atstovai 1390 m. sudarė sutartį su Vokiečių ordinu, 1413 m. pateikė pareiškimą arbitrai Benediktui Makrai, iš kurių 1406 m. kryžiuočiai reikalavo įkaitų⁷⁶. Šiauduva tarp šių „lyderių“ neminama. Be to, kryžiuočių karo kelių aprašymuose labai aiškiai fiksuojamos Medininkų krašto pietinės ir pietvakarinės ribos⁷⁷. Iš to aišku, kad Šiauduvos apylinkės tuomet priklausė šiam, bene stambiausiam Žemaitijoje, kraštui⁷⁸. Taigi, nors žodis *lant* minėtame šaltinyje vartojamas, faktiškai kraštu tikrąja to žodžio prasme Šiauduva nebuvo. Ji priskirtina žemesnei savivaldos vietų kategorijai ir vadintina krašteliu, arba literatūroje sutinkamu valsčiuo terminu⁷⁹.

Tokių mikrovienuetų Vakarų Lietuvoje buvo ir daugiau, tarkime, Šiauduvai netolimi Kęščiai ar Jaunodava⁸⁰. Kai kurie krašteliai (valsčiukai), pavyzdžiui, Verėduva (Raseinių r.) ar Josvainiai (Kėdainių r.), net ir pirminiuose šaltiniuose vadinami mažybiniais žodeliais *lendchen*⁸¹. Visais šiais atvejais turimos omenyje nedidelės teritorinės bendruomenės, dažniausiai susitelkusios aplink vieną pilį. Šiauduva tarp šių kraštelių išsiskyrė tuo, kad turėjo seną savivaldos tradiciją, buvo susidariusi XIII a. egzistavusio Laukuvos krašto vietoje. Tikėtina, kad ši bendruomenė buvo ir gausesnė, todėl neatsitiktinai vėliau tapo valsčiaus centru. Kyla klausimas, kada tai įvyko?

Istoriko Kazio Misiaus nuomone, Šiauduvos valsčius buvo sudarytas dar 1413 m.⁸² Iš tikrųjų žinoma, kad nuo 1409-ųjų Žemaitijos administracinė struktūra buvo pertvarkoma⁸³. Tarkime, Ariogaloje tūmet pareigas pradėjo eiti Žemaičių seniūno Rumbaudo paskirtas tijūnas Gaileminas⁸⁴. Tačiau Šiauduvos atveju minima 1413 m. data, tikėtina,

⁷⁵ ALMONAITIS, Vytenis. *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1996, p. 76–77; SAVIŠČEVAS, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai 1409–1566 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 112.

⁷⁶ ALMONAITIS, Vytenis. *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1996, p. 79–84.

⁷⁷ *Scriptores rerum Prussicarum*. Hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1863, Band 2, p. 667–673.

⁷⁸ ALMONAITIS, Vytenis. *Vakarų Lietuva XIII–XV amžiuje: mokslinių straipsnių rinkinys*. Kaunas: Keliautojo žinynas, 2013, p. 100–103.

⁷⁹ MARBURGIETIS, Vygandas. *Naujoji Prūsijos kronika*. Vertė R. Jasas, mokslinis redaktorius K. Gudmantas. Vilnius: Vaga, 1999, p. 41; SAVIŠČEVAS, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai 1409–1566 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 113.

⁸⁰ *Scriptores rerum Prussicarum*. Hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1863, Band 2, S. 675.

⁸¹ Ten pat, p. 688; *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae*. Cracoviae: Academiae literarum Cracoviensis, 1882, p. 117.

⁸² *Lietuvos dvarų sodybų atlasas. I. Šilalės rajono savivaldybė*. Sud. R. Butvilaitė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, p. 210.

⁸³ *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae*. Cracoviae: Academiae literarum Cracoviensis, 1882, p. 183, 984–986.

⁸⁴ Ten pat, p. 183–184.

yra kiek paankstinta, nes, pavyzdžiui, šio valsčiaus tįjūnai šaltiniuose minimi tik nuo 1514-ųjų⁸⁵. Vis dėlto 1413-iejį Šiauduvos istorijoje iš tikrųjų yra reikšmingi, nes tais metais gyvenvietė dar kartą paminėta (*districtus Schawdan*) rašytiniuose šaltiniuose – imperatoriaus Zigmanto atsiųsto arbitro Benedikto Makros, turėjusio spręsti ginčą tarp LDK ir Vokiečių ordino dėl Žemaitijos sienų, surašytame protokole⁸⁶. Kryžiuočių atstovai bandė įtikinti B. Makrą, kad Šiauduvos gyventojai už teisę medžioti „Ordino teritorijoje“ iki Veiviržo upės (*fluvium Waywusze*) kasmet mokėdavę mokestį – apie 1 markę – Klaipėdos komtūrams (*comendatoribus in Memla*).

Atskirai verta aptarti protokole surašytą kryžiuočių „propagandą“, tačiau svarbiausia, kad, įvardijant Šiauduvą, tekste vartojamas lotyniškas terminas *districtus*. Taip pat apibūnami šaltinyje minimi Veliuonos, Karšuvos bei Kaltinėnų teritoriniai vienetai, kurių statusas žinomas – tai aptariamuoju metu į valsčius pertvarkomi buvę svarbūs kraštai. Tačiau terminu *districtus* B. Makra apibūdina ir *Mygeyte* – kol kas neidentifikuotą, matyt, kraštelių (valsčiukų) kategorijai priskirtiną mažą teritorinį vienetą. Tad jo žodžių negalima imti „už gryną pinigą“. Vis dėlto Šiauduvos „pakylėjimas“ iki Veliuonos, Karšuvos ir Kaltinėnų lygmens byloja, kad jos statusas buvo panašus. Tad jeigu 1413 m. Šiauduvos valsčius dar formaliai neegzistavo, jau buvo susidariusios visos prielaidos jam atsirasti.

Išvados

XIII a. šaltiniuose minimas valdymo vienetas – Laukuvos kraštas – XIV a. dėl nenustatytų priežasčių jau buvo sunykęs. Laukuvos vietovardis galbūt dar minimas 1333 m. akte, tačiau po to šaltiniuose vėl pasirodo tik nuo XVI a. vidurio. XIV a. iš Laukuvos apylinkės centro vaidmenį perėmė Šiauduva.

Literatūroje įsitvirtinęs teiginys, kad Šiauduvos vietovardis pirmą kartą paminėtas XIV a. pabaigoje kryžiuočių karo kelių į Lietuvą aprašymuose, yra netikslus. Hipotezė, kad 1329 m. minima žemaičių pilis *Xedeyctain*, lokalizuotina ant Padievaicio (Šiauduvos) piliakalnio, taip pat yra nepakankamai pagrįsta. Tad 1329-ųjų laikyti rašytinės Šiauduvos istorijos pradžia negalima.

Vokiečių ordino vadovybės išduotas 1339 m. aktas, kuriame minima gyvenvietė *Schauden*, ir 1340 m. aktas, kuriame minima kita gyvenvietė *Tucten*, buvo skirti tam pačiam asmeniui – į Prūsiją pabėgusiam turtingam žemaičių bajorui Rusteikai, kuris iki pabėgimo turėjo valdų minėtose vietovėse. Kadangi *Tucten*, be abejonų, lokalizuojama 1340 m. akte minimo Paršežerio apylinkėse, tai ir kita valda – *Schauden* – turėjo būti netoliese jo. Šiose apylinkėse esantis Šiaudalių kaimas su *Schauden* greičiausiai

⁸⁵ SAVIŠČEVAS, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai 1409–1566 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 285.

⁸⁶ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*. Ed. Z. Celichowski. Posnaniae: Sumptibus bibliothecae Kornicensis, 1892, t. 2, p. 100.

netapatintinas, o tikimybė, kad tai dabartinė Šiauduva, – labai didelė. Tokiu atveju šios gyvenvietės rašytinė istorija prasideda 1339 m.

Nors apie 1387 m. sudarytame kryžiuočių karo į Žemaitiją aprašyme Šiauduva vadinama vokišku terminu *lant* – kraštu (valsčiumi), ji XIV a. pabaigoje dar priskirtina žemesnei savivaldos vienetų kategorijai ir vadintina krašteliu (valsčiuku). Tačiau 1413 m. šaltinyje vartojamas terminas *districtus Schawdan* liudija, kad jeigu tuo metu Šiauduvos valsčius dar formaliai neegzistavo, jau buvo susidariusios prielaidos jam atsirasti.

Šaltiniai ir literatūra

1. ALMONAITIS, Vytenis. *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1996.
2. ALMONAITIS, Vytenis. *Vakarų Lietuva XIII–XV amžiuje: mokslinių straipsnių rinkinys*. Kaunas: Keliautojo žinynas, 2013.
3. BARANAUSKAS, Tomas. Lietuvos medinės pilys, rašytinių šaltinių duomenimis. Iš: *Lietuvos archeologija*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2003, t. 24, p. 57–101.
4. BAUBONIS, Zenonas; VIRŠILIENĖ, Jurgita; ZABIELA, Gintautas. *Šilalės rajono piliakalniai*. Klaipėda: Druka, 2017.
5. BŁASZCZYK, Grzegorz. *Herbarz szlachty żmudzkiej*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2016, t. 5.
6. *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans. Gedimino laišakai*. Parengė S. C. Rowell. Vilnius: Vaga, 2003.
7. *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae*. Cracoviae: Academiae literarum Cracoviensis, 1882.
8. *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*. Roma: Academia Lituana catholica scientiarum, 1984, Pars I.
9. DUSBURGIETIS, Petras. *Prūsijos žemės kronika*. Vertė L. Valkūnas, parengė R. Batūra. Vilnius: Vaga, 1985.
10. GUDAVIČIUS, Edvardas. *Mindaugas*. Vilnius: Žara, 1998.
11. KASPARAVIČIUS, Stasys. Bilionių piliakalnis – legendiniai Pilėnai? Iš: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2002 metais*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2005, p. 274–275.
12. KUHN, Walter. *Vergleichende Untersuchungen zur mittelalterlichen Ostsiedlung*. Köln, Wien: Böhlau Verlag, 1973.
13. *Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus archyvas. Dabartinių vietovardžių kartoteka*.
14. *Lietuvių pavardžių žodynas. L–Ž*. Vilnius: Mokslas, 1989.
15. *Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys*. Kaunas: Finansų ministerija Centralinis statistikos biūras, 1925.
16. *Lietuvos dvarų sodybų atlasas. I. Šilalės rajono savivaldybė*. Sud. R. Butvilaitė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012.

17. *Lietuvos inventoriai. XVII a.* Sud. K. Jablonskis ir M. Jučas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962.
18. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 523.* Parengė A. Baliulis ir A. Dubonis. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006.
19. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas.* Sud. Z. Baubonis ir G. Zabiela. Vilnius: LR krašto apsaugos ministerija, 2005, t. 2.
20. *Lietuvos Respublikos topografinis žemėlapis. M 1:50 000. Šilalė 35-39/50-54.* Sudarė Aerogeodezijos institutas, 2003.
21. *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas. II dalis.* Parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas. Vilnius: Mintis, 1976.
22. *Lietuvos TSR Šilalės rajono gyvenamųjų vietovių schema 1987 01 01 būklei. M 1:50 000.* Sudarė Respublikinis žemėtvarkos projektavimo institutas, 1987.
23. *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum.* Ed. Z. Celichowski. Posnaniae: Sumptibus bibliothecae Kornicensis, 1892, t. 2.
24. *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten.* Hrsg. F. G. von Bunge. Reval: Commission bei Kluge und Ströhm, 1853, Band 1.
25. MARBURGIETIS, Vygandas. *Naujoji Prūsijos kronika.* Vertė R. Jasas, mokslinis redaktorius K. Gudmantas. Vilnius: Vaga, 1999.
26. *Mažosios Lietuvos enciklopedija.* Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, t. 1.
27. *Mažosios Lietuvos enciklopedija.* Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, t. 2.
28. *Metryka Litewska. Rejстры Podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księstwo Żmudzkie 1690 r.* Opracował G. Błaszczuk. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2009.
29. *Mindaugo knyga. Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių.* Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005.
30. MISIUS, Kazys. Kvėdarnos apylinkių administracinė priklausomybė ir žemėvalda iki 1861 metų. Iš: *Kvėdarna.* Vilnius: Versmė, 2004, p. 86–100.
31. NIKŽENTAITIS, Alvydas. *Gediminas.* Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1989.
32. NIKŽENTAITIS, Alvydas. *Nuo Daumanto iki Gedimino. Iki krikščioniškos Lietuvos visuomenės raidos bruožai.* Klaipėda: Klaipėdos universiteto Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras, 1996.
33. *Preussisches Urkundenbuch. Politische Abtheilung.* Bearb. von A. Seraphim. Königsberg: Hartungsche Verlagsdruckerei, 1909, Band 1, Hälfte 2.
34. *Preussisches Urkundenbuch.* Königsberg: Gräfe und Unser, 1939, Band 2, Lieferung 3 (1331–1335).
35. *Preussisches Urkundenbuch.* Hrsg. von M. Hein. Marburg: N. G. Elwert Verlag, 1975, Band 3, Lieferung 1 (1335–1341).

36. RAZMUKAITĖ, Marija. Laukuvos apylinkių gyvenamųjų vietų vardai. Iš: *Laukuva. II dalis*. Vilnius: Versmė, 2008, p. 395–398.
37. ROWELL, Stephen Christopher. *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.
38. SAVIŠČEVAS, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
39. *Scriptores rerum Prussicarum*. Hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1861, Band 1.
40. *Scriptores rerum Prussicarum*. Hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1863, Band 2.
41. ŠIMĖNAS, Valdemaras. Archeologinė Laukuvos apylinkių praeitis. Iš: *Laukuva. I dalis*. Vilnius: Versmė, 2005, p. 111–140.
42. *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, t. 4.
43. *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*. Pod red. A. Rachuby. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015, t. 3 (Księstwo Żmudzkie XV–XVIII wiek).
44. VAIČIULAITIS, Antanas. Viduramžių poetas Machaut Lietuvoj. *Židinys*, 1939, Nr. 2, p. 178–182.
45. VAITKEVIČIUS, Vykintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 1998.
46. VANAGAS, Aleksandras. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1981.
47. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013, t. 23.
48. Zajączkowski S. Wilhelm Machaut i jego wiadomości do dziejów Polski i Litwy w XIV w. In: *Kwartalnik Historyczny*. Lwów, 1929, rocz. 43, s. 217–228.
49. ŽULKUS, Vladas. Vakarinės žemaičių žemės XIII–XIV amžiais. Iš: *Biržulio baseino kompleksinių tyrinėjimų dešimtmetis*. Vilnius: Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejus, 1987, p. 26–30.
50. *Акты издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов*. Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1897, т. 24 (Акты о боярахъ).
51. СПРОГИС, Иван Яковлевич. *Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия*. Вильна: Типография И. Я. Яловцера, 1888.

Šiauduva in the 14th and Beginning of the 15th Century

Vytenis Almonaitis

Vytautas Magnus University, Faculty of Humanities, Department of History, V. Putvinskio St. 23–407, Kaunas, Lithuania
e-mail: vytenis.almonaitis@vdu.lt

Summary

Šiauduva settlement (officially – a village) is situated about 4–5 km south of the town of Laukuva (Šilalė district). In the 13th century Laukuva rural district (*valsčius*), a separate self-government unit, existed in this area; however, due to unknown reasons, it no longer existed in the 14th century. The place name Laukuva is possibly also mentioned in the act of 1333, but it again reappears in the sources from the middle of the 16th century only. In the 14th century Šiauduva, which is situated near Padievytis (Šiauduva) hillfort, took over the role of the area's centre from Laukuva. It is important to ascertain when this settlement was first mentioned in written sources.

The analysis of primary sources makes it clear that the statement established in literature according to which the place name Šiauduva was first mentioned at the end of the 14th century in the Lithuanian route report prepared by the Teutonic Order is not accurate. The hypothesis according to which the Samogitian castle *Xedeyctain* mentioned in 1329 is localisable on the Padievaitis (Šiauduva) hillfort is also insufficiently substantiated. Hence, 1329 should not be considered the beginning of the written history of Šiauduva, and the first mention should be sought in other sources.

Two sources have already drawn the attention of historians: the act of 1339 issued by the leadership of the Teutonic Order, which includes a mention of the settlement *Schauden*, and the act of 1340, where another settlement, *Tucten*, is mentioned. Their content analysis makes it clear that both acts are concerned with the same person – a wealthy Samogitian nobleman, Rusteika, who fled to Prussia and had estates in the aforementioned localities before his runaway. Whereas *Tucten* is undoubtedly localisable in the environs of Paršežeris mentioned in the act of 1340 and Laukuva, the other estate, *Schauden*, should have also been situated nearby. The village of Šiaudaliai situated in these environs should probably not be associated with *Schauden*, whereas the probability that it refers to present-day Šiauduva is very high. In this case, the start of the written history of this settlement dates back to 1339.

In the period in question Šiauduva was a centre of a small territorial unit. Though it is referred to by the German term *lant* 'rural district' in the report on the campaign of the Teutonic Order against Samogitia prepared in around 1387, at the end of the 14th century Šiauduva was still attributed to the self-government units of a lower category and should be called a small rural district (*valsčiukas*). However, the term *districtus Schawdan* used in the source of 1413 testifies that even if the rural district of Šiauduva did not formally exist at that time, the preconditions for it to emerge were already there.

Įteikta / Received 2018 05 22
Priimta / Accepted 2018 09 02